

EDWARD JEZIOROWSKI

PREFEROWANE I FUNKCJONUJĄCE WARTOŚCI W ZAWODZIE NAUCZYCIELA

1. Wymagania wobec nauczyciela

Nauczyciele to szczególna grupa ludzi, której nie można wyznaczyć ściśle określonych godzin pracy. Zastanawiające jest, czy nauczyciel to zawód, posłannictwo, czy też powołanie?

Jaki był na przestrzeni dziejów ludzkości? Jakim być powinien? Są to pytania, na które jakże trudno znaleźć jednoznaczną odpowiedź od czasów Sokratesa, a kończąc na poglądach współczesnych. Zawód nauczyciela stał się jednym z pierwszych, którego wykonywanie rozpatrywano z etycznego punktu widzenia. Spośród wymagań, jakie się przeważnie akcentuje wobec nauczyciela jest to, kim nauczyciel ma być, jaką ma mieć wiedzę i umiejętności. Słowem, jaki ma reprezentować sobą system wartości. Przecież zawsze o przygotowaniu młodego pokolenia decydował nauczyciel, w myśl słów S. Staszica: „Jacy będą edukujący, takiej należy spodziewać się edukacji”. A więc, jakim jest nauczyciel, takie będą wyniki jego pracy.

Już przedstawiciele Komisji Edukacji Narodowej wyrażali przekonanie, że „przymioty rozumu i serca nauczyciela udzielają się jego uczniom”. Dlatego w wymaganiach wobec nauczyciela wysuwano trzy podstawowe składniki wartości dotyczące kultury zawodowej: umiejętne, czyli rzeczowe wykształcenie, wykształcenie pedagogiczne oraz postawa ludzko-obywatelska. Żądania te znalazły odzwierciedlenie w tekstach G. Piramowicza. Obejmowały nie tylko pracę w szkole, ale i szeroki zakres prac poza szkołą. Wymagania dotyczyły również, aby nauczyciel utrzymywał życzliwą więź z rodzicami uczniów.

Wśród postulowanych właściwości nauczyciela wymieniał: znajomość celu „urzędu” nauczycielskiego, znajomość sztuki zawodowej, skromność, dobra wola,

dobre serce, umiejętność zasługiwania sobie na miłość i ufność ze strony uczniów. Główny cel pracy pedagogicznej widział Piramowicz w tym „żeby ludzie byli szczęśliwi, żeby sobie i drugim stali się pożyteczni”.¹ Żądał, aby nauczyciel nie tylko wyposażył ucznia w wiadomości, ale także w umiejętności potrzebne w życiu codziennym. Przecież nauczyciel oddziałuje na uczniów swoim zachowaniem, zaangażowaniem, swoim stosunkiem do życia, całą swoją osobowością. Rozpatrując osobotwórczy zasięg działań nauczyciela, dochodzi się do stwierdzenia, że pracy nauczyciela nie da się sprowadzić li tylko do zadań zawodowych. Swoją osobą nauczyciel oddziałuje nie tylko w klasie szkolnej, ale również na boisku, w czasie dyżurów, w drodze do domu, czy w miejscu zamieszkania.

Od zawodu nauczycielskiego wymaga się, aby był inny. Każdy nauczyciel troszczy się o swoje oblicze moralne w szkole oraz w swojej działalności społecznej i kulturalnej. To moralne oblicze własnego „ja” niekiedy wygląda inaczej od wewnątrz, niż to od zewnątrz. Szczególnej wagi nabiera u nauczyciela poczucie odpowiedzialności etycznej za swoją zawodową działalność i poziom przygotowania. Głównym celem i zadaniem pracy nauczycielskiej jest wychowanie człowieka. Nierozerwalnie z odpowiedzialnością zawodowo-etyczną wiąże się osobista odpowiedzialność nauczyciela względem postępowania moralnego.

Zawód nauczyciela zawsze w swych dziejach był etyczny i nadal wymaga niewzruszonych zasad moralnych. Już z racji swojego zawodu, a może i powołania, każdy nim objęty zobowiązuje się do intelektualnej i kulturalnej pracy nad sobą. Przyjmuje tym samym obowiązek podejmowania osobiście samowychowania etycznego i wyrabiania moralnego.

2. Etyka zawodu nauczyciela

Przez etykę nauczyciela należy rozumieć określone reguły i formy wychowawcze postępowania.

Podstawę etyki zawodowej stanowią pewne zasady, zwane pryncypiami. Są to ustanowione przepisy, w oparciu o które, świadomie podejmowane przez człowieka działania i zachowania, zobowiązują do pracy nad sobą i odpowiedzialności za własne czyny. Znajdują one swój wyraz w strukturze osobowościowej nauczyciela, która zakłada, że nauczycielem nie może być człowiek, który nie przejawia troski o prawa dziecka. Wymaga tego z całą stanowczością autorytet państwa, w myśl określonych aktów prawnych.

Nie mniej istotny dla etycznego wymiaru jest obowiązek złożenia ślubowania rzetelnego i prawidłowego wykonywania swoich codziennych obowiązków. Etyczny charakter ma również prawny wymóg takiego realizowania obowiązków

przez nauczycieli, w którym zachowany jest zarazem ich stosunek lojalności, zarówno etycznej, jak i moralnej względem państwa, w imieniu którego nauczają i wychowują. W zawodzie tym występuje działanie na rzecz drugiego człowieka, celem przygotowania go do dalszego życia. Realizacja tych zamierzeń oparta jest o trzy podstawowe zasady:

- najwyższą wartością „SOMMUM BONUM” dla nauczycielskiej służby społecznej i dla jego życia osobistego jest człowiek;
- praca jest tym, co tworzy człowiek i co o nim świadczy, i jego w tym zadanie i obowiązek składający się na sens osobistej godności nauczyciela;
- nakładane i obciążające nauczyciela jest założone przykazanie sprawiedliwości.

Zasady te dają nauczycielowi ton życia i współdziałania, są myślą przewodnią oraz głosem nauczycielskiego sumienia. Również zobowiązują go do współdziałania z człowiekiem, dla którego praca i powinność nauczyciela nabiera powagi i osobistego zaangażowania oraz społecznego uprzywilejowania. Wymagania stawiane roli społecznej nauczyciela są bardzo duże. Sprowadzają się do najwyższych stojących w hierarchii cnót i ocen etycznych, takich jak: heroizm, miłość, poświęcenie, mądrość, rozważa i sprawiedliwość. Jednak jednym z najpiękniejszych pojęć etycznych jest „poświęcenie”. B. Nawroczyński uważał, że zawód nauczyciela wymaga zespolenia kwalifikacji zawodowych z talentem, z zamiłowaniem i bezinteresownym oddaniem sprawie. Te pojedyncze elementy, tworzące spójny system, tworzą „powołanie”. Kwalifikacje zawodowe można wykształcić, talent jest właściwością osobowości, którą jednostka może, lecz nie musi posiadać jest ona jednostce dana przez naturę. Natomiast „powołanie” jest zauważalne w działaniu, ma związek z aktywnością jednostki i może wystąpić w różnych okresach życiowych.

Zawód nauczyciela wymaga powołania, a to dlatego, że wychowanie jest sztuką zawierającą w sobie wiele twórczych pierwiastków. Dlatego też nie bez znaczenia jest stwierdzenie, że „myśl znajduje swoje wsparcie, a człowiek swoje zwierciadło w słowach”.² Nauczyciel każdym słowem, chce czy nie chce, trafia do myśli i serc swoich uczniów. Te przekazywane myśli i słowa stanowią dialog, zarówno w działaniu, jak i postępowaniu. Są to żelazne zasady oraz życiowe funkcje dla tych, których sobą się wychowuje. Mówiąc o wychowaniu należy zaznaczyć, że jest to problem, który dostaje się w zadaniu. Nie otrzymuje się go w darze, lecz spełnia się po długiej i ciężkiej pracy nad sobą. W tym twórczym wysiłku musi być również troska o siebie. Im dana jednostka pozna dokładniej i prędzej samego siebie, tym staje się to warunkiem powodzenia w pracy. Nauczyciel ucząc i wychowując, bez przerwy pracuje nad sobą w poczuciu swojej wartości. Dostrzega tak, jak każdy człowiek swoje zasługi, ale nie zamyka oczu na swoje słabości czy

winy. Można więc wyrazić pogląd, że zawód nauczyciela jest jednym z wielu, w którym moralny wzór pracownika utożsamia się z moralnym wzorcem człowieka i obywatela.

W różnych rozważaniach normatywnych i badaniach empirycznych nad ideałem osobowym nauczyciela podkreśla się, że nauczyciel powinien przede wszystkim kochać dzieci, być człowiekiem uczciwym, prawym, szczerym, życzliwym, sprawiedliwym, tolerancyjnym, rozważnym, inteligentnym, mądrym, doskonalącym swój system wartości, bezinteresownym, szlachetnym, ofiarnym, bohaterskim, społecznym, pracowitym, obowiązkowym, zdyscyplinowanym, odpowiedzialnym, prawdomównym, uprzejmym, kulturalnym, bezpośrednim, prostolinijnym, przystępnym, skromnym, cierpliwym, dyskretnym, poważnym, opanowanym, swobodnym, pogodnym, z poczuciem humoru, towarzyskim, bez wyzywania się, wyrozumiałym, bez lekceważenia innych. Podstawowym jednak obowiązkiem nauczyciela jest dążenie do rozwoju osobowości ucznia i własnej. Do tej pory zapewnia to Karta Nauczyciela.³

Z obowiązku tego mogą się wywiązać należycie tylko ci nauczyciele, którzy prowadzą ciągle samokształcenie zawodowe. Wagę tego problemu dostrzegł już przed laty Jan Władysław Dawid pisząc: „Kto chce innych oświecać, ten musi zarazem chcieć to uczynić w sposób najlepszy, najskuteczniejszy (...) czego nie dała mu szkoła, dopełnić może z książek, pism, wykładów, dla twórczych swych zdolności, pole znajduje w robieniu obserwacji i doświadczeniu na uczniach”.⁴

Ta inicjatywa nauczyciela stanowi cel człowieka, na który składa się wszystko to, co ma robić znacznie lepiej niż dotychczas. Wzór nauczyciela zaangażowanego moralnie, odpowiedzialnego etycznie za swoje przygotowanie zawodowe, utożsamia się z moralnym wzorem współczesnego człowieka. Przecież z dnia na dzień inaczej przedstawia się wymogi, jak i możliwości rozwoju nauczycielskiej osobowości, zwłaszcza że z człowieka dnia wczorajszego musi stawać się nauczyciel człowiekiem jutra. Wraz z obowiązkiem zawodowym, ciąży dziś i obowiązek moralny dorabiania się twórczo, własnej samodzielnej i pedagogicznej pracy. Wyrazem tego powinna być stale, troskliwie pogłębiana własna kultura ogólna oraz wypracowany przez siebie własny warsztat pracy w zakresie wyuczonego przez siebie przedmiotu. Nauczyciel musi również sam uczyć się, szukać wiedzy i dorabiać się własnych myśli w przekonaniu własnego obowiązku.

Jaki więc musi być sam ideał nauczyciela? Odpowiedź nie jest łatwa, a wręcz niemożliwa. Dobry nauczyciel to dobry człowiek, obywatel i pracownik. Istnieje ścisły związek między dobrym obywatelem i dobrym pracownikiem. W zawodzie tym wszystkie cechy dobrego obywatela stanowią zarazem jego kwalifikacje zawodowe. Problem bycia dobrym obywatelem jest więc bardzo złożony. Nauczyciel, mający swoje wzory, normy i wartości etyczne, coraz większy wpływ wywiera

na indywidualne losy dziecka i postęp społeczny. Wiązą się z tym szczególne wymagania, aby nauczyciel reprezentował wysoki poziom etyczny, nie tylko w pracy, ale i w życiu prywatnym. Normy etyczne stanowią główne kierunki działania, które właściwie zależą od nas samych. Rdzeniem etyki nauczyciela jest jego stosunek do ucznia, określony niekiedy jako „kamień węgielny” etyki zawodowej. W deklaracji praw dziecka ONZ – podkreśla się, że dobro dziecka powinno być zasadą tych wszystkich, którzy są odpowiedzialni za wychowanie dziecka i kierowanie nim. Powinność tę można sprowadzić do obowiązków moralnych wobec samego siebie, działań podejmowanych w stosunku do młodzieży, na rzecz środowiska rodzinnego młodzieży, środowiska lokalnego, kraju oraz swojego warsztatu pracy i szkoły. Konkretna treść fundamentalnych wartości musi być wciąż wypracowywana oraz przekazywana młodym pokoleniom na podstawie indywidualnej, moralnej i odpowiedzialnej decyzji nauczyciela. W obecnej rzeczywistości należy przypuszczać, że istnieje potrzeba takiego nauczyciela, który pracując zechce pracować nad sobą i zechce się doskonalić. Tego oczekuje i to dopuszcza obecny system oświatowy i współczesne państwo.

W tych codziennych poczynaniach nauczyciela, człowieka i obywatela, skupia się odpowiedzialność za swoją służbę, swoje powołanie oraz ukształtowany system wartości.

W założeniach obecnej rzeczywistości można przyjąć stwierdzenie, że „takie państwo, jacy jego nauczyciele i wychowawcy”.

3. Wyniki z badań nad wartościami funkcjonującymi w zawodzie nauczyciela

W celu zbadania, jakie wartości faktycznie funkcjonują w odczuciach czynnych nauczycieli szkół podstawowych, przeprowadzono badania pilotażowe na próbie 132 osób. Badaną liczbę nauczycieli wybrano losowo w sposób celowy, zachowując proporcje zbliżone do populacji generalnej. Charakterystykę badanych przedstawia tabela 1.

Wśród badanych przeważają osoby w przedziale 30 do 50 lat, z dużym stażem pracy, posiadające wykształcenie wyższe. Zawód zdominowany jest przez kobiety.

Badania przeprowadzono w czerwcu 1992 roku na terenie miasta Pułtuska, przy pomocy skali wartości Milтона-Rokeach'a. Celem testu było nadanie rangi 19 wartościom uporządkowanym alfabetycznie. Uogólnione wyniki testu przedstawia tabela 2.

Analizując uzyskane wyniki można na ich podstawie skonstruować obraz pożądaných wartości funkcjonujących w świadomości nauczyciela.

Tabela 1. Charakterystyka badanych

		Liczba	%
Płeć	Kobieta	96	72,73
	Mężczyzna	36	27,27
Wiek badanych w latach	do 25	9	6,82
	26-30	19	14,39
	31 - 40	34	25,76
	41- 50	49	37,12
	51 - 60	16	12,12
	61 i więcej	5	3,79
Staż pracy w zawodzie w latach	1 - 5	19	14,39
	6 - 10	14	10,61
	11 - 15	23	17,42
	16 - 20	24	18,18
	21 - 25	31	23,48
	ponad	21	15,91
Wykształcenie	studia podyplomowe	5	3,79
	wyższe magisterskie	63	47,73
	wyższe zawodowe	11	8,33
	SN	46	34,85
	PST	4	3,03
	średnie pedagogiczne	3	2,27

Tabela 2. Skala wartości Milтона-Rokeach'a według opinii badanych respondentów

Lp.	Nazwa wartości	Wyniki uzyskanej rangi	Kolejność pozycji uzysk. rangi
1.	AKTYWNOŚĆ – (życie pełne wrażeń, brak nadmiernego pośpiechu)	12,3	15
2.	AUTORYTET – (uznanie w swoim środowisku)	7,32	4
3.	BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE – (zabezpieczenie przed agresją)	5,45	2
4.	BEZPIECZEŃSTWO RODZINY – (troska o najbliższych)	3,46	1
5.	DOSTATNIE ŻYCIE – (dobrobyt, nadmiar pieniędzy)	12,9	16
6.	DOSKONAŁOŚĆ OSOBISTA – (intelektualna kulturalna praca nad sobą)	9,98	9
7.	GODNOŚĆ OSOBISTA – (samopoważanie, osobista kultura)	7,63	5
8.	HUMANIZM (osobisty szacunek dla każdego człowieka)	8,98	8
9.	KWALIFIKACJE ZAWODOWE – (wykształcenie, duża wszechstronna wiedza)	7,17	3
10.	KRYTYCZNY STOSUNEK DO SIEBIE (samoświadomość)	11,4	14
11.	ODPOWIEDZIALNOŚĆ MORALNA – (jako wyraz dojrzałości społecznej)	10,1	10
12.	STABILNY USTRÓJ SPOŁECZNY	8,9	7
13.	TRWAŁE WNIESIENIE SWOJEGO WKŁADU (twórcza wydajna praca)	12,98	17
14.	TOLERANCJA – (uznanie praw innych)	10,2	11
15.	UCZCIWOŚĆ – (ceniona ze względu na przekonania religijne i zasady moralne)	11,2	13
16.	WOLNOŚĆ – (niezależność osobista, wolność wyboru)	8,81	6
17.	WRAŻLIWOŚĆ NA KRZYWDĘ LUDZKĄ	10,55	12
18.	ZAANGAŻOWANIE SPOŁECZNE – (działalność w życiu własnego środowiska)	16,1	19
19.	ZBAWIENIE – (duszy, życie wieczne, wiara w sens życia)	14,62	18

Bezpieczeństwo rodziny wiązane jest z bezpieczeństwem narodowym, co świadczy o świadomości istniejących zagrożeń. Aby rodzina była bezpieczna nauczyciel winien dzięki swej wiedzy, kwalifikacjom zawodowym zapewnić sobie autorytet w środowisku, oparty o osobistą kulturę, własną niezależność i szacunek

dla innych ludzi. Ważką rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa rodziny odgrywa zdaniem badanych stabilny ustrój społeczny, przy jednoczesnym braku aprobaty dla działalności społecznej. Świadczy to o dużym zmęczeniu i zrażeniu się tej grupy zawodowej do tego typu działalności, lecz należy sądzić, iż jest to stan przejściowy, związany z dużymi zmianami społecznymi w naszym kraju. Badania te nie rozwiązują problemu wartości funkcjonujących w grupie zawodowej nauczycieli, lecz wskazują na konieczność dalszego i permanentnego ich poszukiwania. Wraz ze zmianami formacji społecznych przeobrażeniom ulegają funkcjonujące w świadomości ludzkiej wartości.

PRZYPISY

- ¹ G. Piramowicz: Powinność nauczyciela. Wilno 1801 r., cytat za Smolarskim – Osobowość i zawód.
- ² Z. Mysłakowski: Co to jest talent pedagogiczny. W: Osobowość nauczyciela, pod red. W. Okonia, Warszawa 1959, s. 57.
- ³ Karta Nauczyciela z dn. 1982.01.26 rozdz. 2. pkt 6.
- ⁴ J.W. Dawid: O duszy nauczycielstwa. W: Osobowość nauczyciela, op.cit., s. 7.